

ATATÜRK DÖNEMİ CUMHURİYETİN 10. YILDÖNÜMÜNDE SİYASİ SUÇLULARIN AFFI

Mehmet GÜNEŞ*

Özet

Bir devletin geçirdiği çalkantılı siyasi dönemlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayan ve iktidar çekişmelerinin sonucunda çoğunlukla ortaya çıkan “siyasi suçlar”, tarih boyunca iktidarlar tarafından topluma karşı işlenen adi suçlardan daha tehlikeli ve daha vahim olarak kabul edilmiş ve suçlananların hem cezalandırılmaları ve hem de affedilmeleri çoğu zaman siyasi otoritenin tercihine bırakılmıştır. Klasik Osmanlı döneminde “afv-ı şahane”, “afv-ı umumi”, “afv-ı âli” isimleri altında çeşitli aflarla siyasi suçluların cezası kaldırılırken Cumhuriyetle birlikte af yetkisinin kullanılmasına dair 1924 Anayasası’nın 26. maddesindeki “*genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek... gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar*” hükmü gereğince bu yetkiyi TBMM üstlenmiştir.

Osmanlı sonrası genç Cumhuriyet’in kuruluşunun 10’uncu yıldönümü dolayısıyla tüm ülkede yapılacak kutlamalar yanında 26 Ekim 1933 tarihinde siyasi suçluları da kapsayan yeni bir genel af yasası çıkarılmıştır. Atatürk döneminin en kapsamlı genel af yasası olan 2330 sayılı bu yasa, Resmî Gazete’nin 28.10.1933 tarih ve 2540 sayılı nüshasında yayınlanmıştır. Cumhuriyetin ilk baştaki siyasi muhaliflerinin etkisinin azaldığı, devlet ideolojisinin sağlam temellere oturduğunun gösterilmesi düşüncesi ile bu yasanın çıkarılmasında Atatürk’ün talebi öne çıkmıştır. Meclisteki yasa görüşmelerinde siyasi suçluların affına karşı olan milletvekillerine hitaben İç işleri bakanı Şükrü Kaya, bu yasanın çıkarılmasını bizzat Atatürk’ün hükümetten istediğini açıklamıştır. Cumhuriyetin ilanı sonrası siyasi suçlulara yönelik bu ilk af yasasının özellikle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ile Atatürk’e suikast girişiminde bulunan İzmir Suikastı mahkûmlarının affını sağlaması nedeniyle kamuoyunda önemli bir yankı bulmuştur.

Bu çalışmada, siyasi suçlulara af getiren bu ilk yasanın etkileri, kapsamı ve sonuçlarının Atatürk’ün bu yasanın çıkarılmasındaki talebi çerçevesinde

* Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, dr.megunes@gmail.com.

incelenerek o döneme ait siyasi suçluların affedilmesinin daha sonraki siyasi dönemlerde siyasi kültür ve siyaset anlayışına nasıl yansıdığı açıklanacaktır. Atatürk'ün siyasi suçlulara bakış açısını da anlamayı amaçlayan bu çalışmada yöntem olarak konunun niteliği gereği iç hukuktaki kanuni düzenlemeler ile dönemin arşiv belgeleri, meclis tutanakları, gazeteleri ve siyasi kişiliklerin hatıraları taranarak karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Siyasi Suçlu, Af, Hukuk, TBMM.

AN AMNESTY FOR POLITICAL PRISONERS ON THE 10TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC AT THE ATATÜRK PERIOD

Abstract

“Political crimes”, which mostly occur as a result of power struggles, can provide a better understanding of the turbulent political periods of a state. Throughout history, it has been accepted as more dangerous and more serious than the ordinary crimes committed against the society by the governments. Both punishing and amnestying of political criminals are often left to the discretion of the political authority. During the classical Ottoman period, the punishment of political criminals was abolished with various amnesties under the names of “afv-ı şahane”, “afv-ı umumi”, “afv-ı âli”. In accordance with the provision in Article 26 of the 1924 Constitution on the use of the power of amnesty with the Republic; “*Only the Grand National Assembly can perform tasks such as declaring a general and special amnesty, commuting and changing the sentences*”, this authority has been assumed by the Turkish Grand National Assembly.

A new general amnesty law was enacted on October 26, 1933, covering political criminals, as well as the celebrations to be held all over the country for the 10th anniversary of the establishment of the young republic after the Ottoman Empire. This law, numbered 2330, which was the most comprehensive amnesty law of the Atatürk period, was published in the Official Gazette dated 28.10.1933 and numbered 2540. Atatürk's demand came to the fore in the enactment of this law, with the idea of showing that the influence of the initial political opponents of the republic was reduced and the state ideology was established on strong foundations. Addressing the deputies who are against the amnesty of political criminals in the legislative debates in the parliament, Interior Minister Şükrü Kaya announced that Atatürk himself asked the government to enact this law. This first amnesty law for political criminals after the proclamation of the Republic had a significant impact on the public, especially since it provided the amnesty of the members of the Progressive Republican Party and the prisoners of the Izmir Assassination who attempted to assassinate Atatürk.

In this study, the effects, scope and consequences of this first law, which brought amnesty to political criminals, will be examined within the framework of Atatürk's demand for this law. In addition, it will be explained how the forgiveness of political criminals of that period reflected on the

political culture and understanding of politics in the later political periods. In this study, which also aims to understand Atatürk's perspective on political criminals, as a method, due to the nature of the subject, the legal regulations in the domestic law and the archive documents of the period, parliamentary official reports, newspapers and the memories of political personalities will be examined comparatively.

Keywords: Atatürk Period, Political Prisoners, Amnesty, Law, TGNA.

GİRİŞ

Hukuki açıdan özellikle yasama organı tarafından çıkarılan ceza kanunlarında açıkça gösterildiği üzere *“suç; isnad yeteneğine sahip bir kişinin kusurlu iradesinin yarattığı icraî veya ihmali bir hareketin meydana getirdiği yasada yazılı tipe uygun, hukuka aykırı ve müeyyide (yaptırım) olarak bir cezanın uygulanmasını gerektiren bir eylemdir.”*¹ Bir fiilin suç kabul edilmesi çoğunlukla devletin münhasır alanındaki takdirine bırakılırken ceza verilmesi düzenlenen suçlar ise türleri bakımından farklı şekillerde tasnif edilmiştir.² En basit şekilde yöneldikleri mağdurları açısından suçlar geçmişten beri genelde adi ve siyasi suçlar olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Kişiler aleyhine yine kişiler tarafından işlenen suçlar “adi suç” şeklinde görülürken kişiler tarafından devlete karşı işlenen ve diğer suçlardan farklı kabul edilen ve bu çalışmanın da konusunu oluşturan “siyasî suçlar” ise *“Devlet denilen teşkilâtî toplulukların zuhuru ile birlikte meydana çıkmış, bu nevi toplulukların haricî veya dahil emniyetine karşı işlenen suçlar, en ağır ve şiddetli cezalarla tecziye olunmuştur.”*³

Tarihte önceleri aileler, daha sonra küçük topluluklar ve nihayet merkezi otoritenin ortaya çıktığı toplumların varlıklarına yönelik suçlar siyasi suç olarak kabul edilmiş, daha sonra merkezi otoriteyi elinde tutan kişilere yönelik suçlar da siyasi suç kapsamında görülmüştür.⁴ Siyasi suçları nitelendirebilmek için öteden beri adi suçlardan farklı oldukları ileri sürülmüş ve bu şekilde “adi ve siyasi suç ayrımı” geçmişte Roma Hukukuna dayandırılmıştır.⁵ Siyasi bir amaç taşımayan, kişiler arasında işlenen, basit nitelikte olan ve sadece bireylerin haklarını ihlal eden türdeki suçlar “adi suç” kategorisine sokulurken zaman içerisinde devletin toplumsal alandaki etki gücü artıka temsil ettiği siyasal düzene karşı ve bu düzene aykırı biçimde işlendiği ileri sürülen eylemler ise “siyasal suç” olarak nitelendirilmiştir.

¹ Ulvi Alacakaptan, **Suçun Unsurları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s.10.

² Halen yürürlükteki 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda suçlar dört kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlar; “Uluslararası suçlar”, “Kişilere karşı suçlar”, “Topluma karşı suçlar”, “Mille ve devlete karşı suçlar” şeklindedir.

³ Tahir Taner, **Ceza Hukuku Umumi Kısım**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1949, s.108.

⁴ Köksal Bayraktar, **Siyasal Suç**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982, s.43.

⁵ Sahir Erman vd., **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1985, s.593-594.

Siyasi suçların; modern devlet düzeninin gelişmesiyle birlikte özellikle devlet kavramının evrimi ile geliştiği, zamanla anlam ve içeriğinin pek çok değişikliğe uğradığı ve böylece içerik, saik ve amaçları itibariyle adi ve genel suçlardan ayrı olarak kategorize edildiği belirtilmektedir.⁶ Siyasi suçlar, “devletin toprak bütünlüğünü, egemenliğini, devletin toplumsal, ekonomik, siyasi ve hukuki temel düzenlerini, devletin güvenliğini ihlal eden, vatandaşı devletine isyana kıskırtan, vatandaşın siyasi haklarını kullanmasının engellenmesine ve siyasi haklarına yönelik suçlar”⁷ olarak kabul edildiğinde devlet otoritesinin o dönem benimsediği hakim ideoloji, ilke ve siyasal yapıyla yakın ilişkili biçimde büyük ölçüde nisbi nitelik göstermekte ve bu sebeple tüm devletlerin ortak kabul ettiği bir suçlar kataloğuna ve ortak bir tanıma ulaşmamaktadır.⁸

Siyasi suçların nisbiliği ve sınırlarının belirsizliği sadece suçların neler olacağı konusunda değil aynı zamanda bu suçların kaldırılması veya affedilmesi konusunda da kendisini göstermiştir. Toplumsal çatışma ve siyasi otorite kavgası yaşanan dönemlerinde öne çıkan ve genelde muhalefete atfedilen siyasi suçlar Türk tarihinde de çokça sözü edilen konuların başında yer almaktadır. Örneğin taht kavgalarının arttığı klasik Osmanlı döneminde, Padişah fermanı ile “ehli örf” adı altında kişilere verilen idam cezalarına “*siyaseten katl*” denilerek İslam hükümdarının mutlak yetkisine dayanarak verebildiği en ağır ceza” kabul edilmiştir.⁹ “Padişahın hayatına kastetmek”, “Padişah hakkında ileri geri ölçüsüzce konuşmak ve ona sövmek”, “devlete karşı isyan”, “halka zulüm yapmak” gibi suçları işleyenlerin ceza olarak “*siyaseten katli*” gerektirdiği kabul edilmiştir.¹⁰ Osmanlı Devleti’nde isyan ettiği ileri sürülerek siyasi suçlu ilan edilenlerin sayısı çoğaldıkça bu defa bu kişilerin af edilmesi için “*afv-ı şahane*”, “*afv-ı umumî*”, “*afv-ı âli*” isimleri altında çeşitli aflar çıkarılmıştır. Bu şekilde isimlendirilen aflar daha çok padişahların tahta geçişlerinde, kendi doğum günlerinde, ziyaret ettikleri şehirlerde¹¹, dini bayramlarda,

⁶ Abdullah Pulat Gözübüyük, “Milletlerarası ve Millî Hukuk Bakımından Siyasal Suçlar”, **Adalet Dergisi**, Yıl:45, S 4, Ankara, 1954, s. 391.

⁷ Zeki Hafizoğulları, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, US-A Yayıncılık, Ankara, 2008, s.56.

⁸ Erman vd., **age.**, s.602.

⁹ Alper Kabacalı, **Tanzimat’tan 12 Mart’a Siyasal Cinayetler**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007, s.7.

¹⁰ Ahmet Mumcu, **Siyaseten Katl**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1963, s. 88.

¹¹ Ahmet Halaçoğlu, “II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar ve Bunun Ermeni İsyanları Açısından Bir Değerlendirmesi”, **XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı)**, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 2515.

mevhit geceleri gibi dini günlerde¹², mahkumların kronik hastalıklarında veya Meşrutiyetin ilanı gibi önemli siyasi günlerde ilan edilmiştir.¹³ Bunların dışında ülkede yaşanan savaşlar sonrasında, çıkan isyanların bastırılması sonucunda da yine çeşitli aflar ilan edilmiştir.¹⁴

Osmanlı devletinde tamamen Padişahın inisiyatifine bırakılan suçluların affı konusu ilk defa Tanzimat sonrası 1858’de Ceza Kanununda yazılı şekilde düzenlenmiş¹⁵ ve akabinde ise Türk hukuk tarihinin ilk yazılı anayasası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi’nin 7nci maddesinde ayrıca anayasal bir hakka dönüştürülmüştür.¹⁶ Birinci Dünya Savaşı sonrası işgaller karşısında Kurtuluş Savaşı devam ederken TBMM tarafından 1921 yılında yeni bir anayasa ihdas edilmiştir. 1921 tarihli anayasasında (Teşkilâtı Esasiye Kanununda) genel afla ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak genel af yetkisinin TBMM’ye ait olduğu 1921 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununun 7nci maddesinin içeriğinden çıkartılabilmektedir. Sözü edilen hükümde, “*Ahkâmı şer’iyenin tenfizi, umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akti ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir*” denilmektedir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında 1924 Anayasası’nın 26. maddesiyle “*genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek... gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar*” hükmü getirilmiştir. Ayrıca anayasanın 42. maddesi ile de “*... sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldıracabilir*” denilerek Cumhurbaşkanı da özel af çıkarma yetkisi tanınmıştır. Af yetkisi Meclis tarafından çoğu zaman siyasi amaçlar için kullanılmış olsa da nihayetinde affın asıl amacı uygulanan

¹² Cihat Tanış, “Birinci Dünya Savaşı’nda Af”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 12, S 65, Ağustos 2019, s.282.

¹³ Gültekin Yıldız, **Mapusâne, Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012, s.302-303.

¹⁴ Halaçoğlu, agb, s. 2513-2516.

¹⁵ Mehz alınan 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununun 65nci maddesine karşılık gelecek şekilde 1858 tarihli Ceza Kanununun 47. Maddesinde af yetkisi ve esasları; “*İdam cezasının kürek cezasına, kürek cezasının kalebentliğe, müebbet kalebentliğinin müebbet sürgüne, geçici kalebentlik ile hapsin geçici sürgüne dönüştürülmesinin kesin olarak padişahın özel iradesine bağlı olduğu, padişahın yüce iradesi olmadıkça ve kanunda açık bir şekilde belirtilmedikçe, herhangi bir sebeple bir cezanın affının ya da değiştirilmesi ve hafifletilmesinin mümkün olmadığı*” şeklinde düzenlenmiştir. Bkz. Düstur, C.1, m. 47, s. 545-546. Aktaran Doğan Soyaslan, “Af”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C 18, Ankara, Nisan 2001, s. 414.

¹⁶ Af düzenlemesinin yer aldığı 1876 tarihli Kanun-i Esasinin 7nci maddesinde; “*.....mücazaati kanuniyenin tahfifi ve affı....hukuku mukaddese-i Padişahi cümlesindedir.*” (Kanuni cezalandırmaların hafifletilmesi ve affedilmesi ...Padişah’ın kutsal yetkisine dahildir) şeklinde yer almıştır. Konu hakkında Bkz. Mehmet Güneş, “1876 Kanun-i Esasi Döneminde Siyasi Suçluların Affı”, **Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu**, Ankara, 2021.

kanunların doğurduğu adaletsizlik ve haksızlıkların giderilmesi için gerektiğidir. Bir ülkede adalet teşkilatının veya yargılamaların yeterli ve doğru yapıldığı iddia edilse de ortaya çıkabilecek adli hataların mutlaka sonradan bu şekilde af kanunlarıyla giderilmesi gerekeceği ileri sürülmüştür.¹⁷

Bu çalışmada 1924 anayasası yürürlükte iken Cumhuriyetin ilanının 10'uncu yıldönümünde siyasi suçların affına ilişkin çıkarılan kanunun kapsamı ile gerekçelerinin ortaya konularak Mustafa Kemal Atatürk'ün bu tür suçların affına ilişkin görüş ve yaklaşımı açıklanacak ve siyasi suçluların affının toplumsal barışın sağlanmasına ve siyasal sistemin devamlılığına katkısı tartışılacaktır. Konunun anlaşılmasını sağlamak için ilk olarak 1933 yılına kadar getirilen aflar gösterilecek akabinde 1933 tarihli af kanunun içeriği karşılaştırmalı açıklanacak daha sonra çıkarılan affın toplumdaki etkisi o dönem ki gazetelerdeki yansımaları ile aktarılacak ayrıca af kanunundan yararlanan siyasi suçlulara ilişkin farklı bilgilere yer verilecektir. Son olarak bu kanunun çıkarılmasında dönemin siyasi atmosferi karşısında Atatürk'ün talep ve beklentisi ortaya konulacak ve görüşleri irdelenecektir.

CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNDE (1920-1933) SİYASİ SUÇLARI DÜZENLEYEN KANUNLAR VE ÇIKARILAN AF KANUNLARI

Atatürk dönemindeki siyasi suçların affı kapsamı sebebiyle ilk olarak cumhuriyetin kuruluşu öncesinde kabul edilen siyasi suçlardan bahsedilmesi gerekecektir. Meclisin açılışı sonrasında 29 Nisan 1920 tarihinde TBMM tarafından çıkarılan 2 numaralı kanun olan “Hiyanet-i Vataniye Kanunu” siyasi suçları ve cezaları içeren ilk kanundur. TBMM'ye karşı çıkan ayaklanmaların önlenerek otoritenin sağlanması, Kuva-yi Milliye'nin içinde yer alan ve çetecilik yapmak suretiyle halka eziyet edenlerin cezalandırılması, askere alımı denetim altında tutarak asker kaçaklarının cezalandırılması, İstanbul Hükümeti ile işbirliği yapanların cezalandırılması amaçlarına uygun olarak kanunun ilk maddesinde “...*Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan, hain-i vatan addolunur.*” (Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine kalkışma mahiyetindeki sözle, fiil veya yazılı olarak muhalefet yapanlar ve fitne çıkarıcılar vatan haini sayılır)

¹⁷ Timur Demirbaş, “Af Tartışmaları”, Anayasa Mahkemesi'nin 39. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumunda Sunulan Bildiriler, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara 2001, ss.531-545, s.532.

denilmekte üçüncü maddesinde ise “*Vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmine-i muhtelifede eşhas-ı muhtelifeyi sırran ve kavlen hıyanet-i vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşvik-i suver ve vesait-i muhtelifiye ile tahriren ve tersimen irtikab eyleyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikat ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.*” (Konuşmalarıyla halkı alenen vatan hainliği suçunu işlemeye tahrik ve teşvik edenler veya bu teşvik ve tahriki yazılarıyla ve çok değişik araçlarla yayanlar geçici kürek cezasına çarptırılırlar. Yapılan bu tahrik ve teşvik sonucunda bozgunculuk olayları çıkarsa teşvik ve tahrik edenler idam olunurlar) şeklinde düzenlenmiştir.

Bu dönemde siyasi suçların düzenlendiği başka bir kanun 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununu örnek alarak Osmanlı devleti tarafından kabul edilen 1274 (1858) tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’dur. Bahsedilen kanun, değişik zamanlardaki değişiklikleri ile 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu kanunun birinci bab ve birinci fasıldaki 48 ile 54’ncü maddeleri arasında düzenlenen “*Devlet-i ‘Aliyye’niñ Emniyyet-i Hāriciyyesini İhlāl Eden Cināyet ve Cünhalar*”, birinci bab ve ikinci fasıldaki 55 ile 66’ncü maddeler arasında yer verilen “*Devlet-i ‘Aliyye’niñ Emniyyet-i Dāhiliyyesini İhlāl Eden Cināyet ve Cünhalar*” siyasi nitelikte suçları düzenlemektedir. Bu kanunda yer alan suçlar dışında ayrıca Fransız askeri Ceza Kanunundan örnek alınarak Osmanlı devleti döneminde kabul edilen 1286 (1869) tarihli “Askeri Ceza Kanunname-i Hümayunu”nda yer alan bazı suçlar da siyasi suç niteliğindedir. Bu kanun kapsamında sadece asker kişilerin değil sivillerin de yargılandığı görülmektedir. 1930 tarihli 1632 sayılı yeni “Askeri Ceza kanunu” ile birlikte bu kanun yürürlükten kaldırılana kadar ilk dönem siyasi suçlara kaynaklık teşkil etmiştir. Ayrıca 31 Temmuz 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 29 numaralı kanun olarak kabul edilen “İstiklal Mahkemeleri Kanunu” metninde belirtilen bazı suçlar da siyasi suçlardandır. Bu kanunda açıkça gösterilen suçlar haricinde kanunun 3ncü maddesinde; 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunundaki siyasi suçlar, 1869 tarihli “*Askeri Ceza Kanunname-i Hümayunu*”nda yer alan siyasi suçlar ile birlikte 29 Nisan 1920 tarihli “Hıyanet-i Vataniye Kanununda” siyasi suçların İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılama yetkisine dahil edilmiştir.

Siyasi suçların çeşitliliği ve sayısının her defasında artırılması sebebiyle belirli bir zaman sonra muhalif olan, herkesin “siyasi suçlu” kabul edilebilmesi ihtimali belirlemiştir. Ayrıca Millî mücadelenin içeride ve dış ülkelerde taraftar kazanabilmesi için özellikle siyasi suçluların affına ilişkin

girişimler olmuştur. TBMM'nin açılışından itibaren, şartlar değiştikçe zaman zaman gerek özel gerekse genel af kanunları çıkarılmıştır. Millî mücadele döneminde asker ihtiyacını da karşılamak üzere birçok cezaevinden Meclis Dilekçe Komisyonu'na mahkûmların af isteğini belirten telgraflar gönderilmesi, dış ilişkilerde bazı ülkelerle yakın işbirliği maksadıyla Millî Mücadele dönemi boyunca TBMM'nin çok sayıda özel affi kabul etmesine gerekçe teşkil etmiştir.¹⁸ Örneğin 9 Mayıs 1921'de hükümeti devirmeye çalışmak suçlaması ile Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanıp ceza alan komünist ideolojiye sahip “Halk İştirakiyun Fırkası” üyelerinden Dâhiliye Eski Vekili ve Tokat Milletvekili Nazım Resmor, Matbuat ve İstihbarat müdüriyeti eski memurlarından Ziyetullah Nuşirevan, Emek Gazetesinden Abdülkadir, Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu Sovyet hükümeti ile olan ilişkinin bozulmaması için TBMM tarafından, 29.09.1921 tarihli 155 sayılı kanunla affedilmişlerdir.¹⁹ Benzer şekilde Meclisin 8, 10 ve 17 Aralık 1921 tarihlerinde müzakere edilen ve 19 Aralık 1921 tarihli ikinci oturumda kabul edilen 170 sayılı “*Hıyaneti Vataniye Mücrimlerinden Bir Kısımın Affi*” kanunuyla vatana ihanet kapsamındaki çeşitli siyasi suçlar affedilirken vatanın bir parçasını bölmeye ya da yabancı bir devletin sınırlarına katmaya çalışanlar ve casusluk edenler af kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca dört maddelik bu kanunla meclisin açılışından itibaren geçen süre içinde haklarında vatana ihanet suçundan dolayı takibat ve tahkikat yapılmamış olanlar aleyhinde artık herhangi bir işlem yapılmayacağı da kabul edilmiştir.²⁰

Cumhuriyetin ilanı sonrası siyasi suçlar dahil tüm suçların affına yönelik 26.12.1923 tarihli ve 391 sayılı yedi maddeden oluşan genel nitelikte “*Affi Umumi Kanun*”un birinci maddesi gereğince, Cumhuriyetin ilan tarihi olan 29 Ekim 1923 tarihine kadar işlenmiş bulunan bütün cürümlerin failleri hakkında hükmolunmuş cezaların yarısı af ve tenzil edilmiştir.²¹ 16 Nisan 1924'te 487 numaralı “*Affi Umumi Kanunu*” kabul edildi. Lozan Barış Anlaşması'nda yer alan protokol gereğince çıkarılan af kanununun birinci maddesine göre: “*Ağustos 1914 tarihinden 20 Teşrinisani (Kasım) 1922 tarihine kadar geçen müddet zarfında askeri veya siyasi mahiyeti haiz*

¹⁸ Cahide Sınmaz Sönmez, “Millî Mücadele Döneminde Çıkarılan Aflar”, 38. ICANAS, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Ankara, 2007, C 6, ss.2797-2810, s. 2799.

¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, C 13, 29. 9. 1921, s. 52.

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C 15, İ: 130.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, C 4, İ:74.

cürümler” af kapsamına alınmıştır.²² Kanunun üçüncü maddesine göre; Lozan Antlaşması’na ek olarak yayınlanan Genel Af Protokolü’nde belirtilen 150 kişinin aften yararlanamayacağı belirtilmiştir. “Yüzellilikler” listesine gireceklerin isimleri ise Meclisin aynı gün yapılan gizli oturumunda ele alınarak ilk etapta bine varan kişi belirlenmiş daha sonra liste altı yüz kişiye indirilmiş müzakere sonucu sayı üç yüz kişiye düşürülmüş en sonunda ise 150 kişi ismen belirlenmiştir.²³

Siyasi suçlar konusunda 1858 tarihli eski kanunu kaldıran ve 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu’ndan kodifikasyon yoluyla alınarak kabul edilen 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunda suçlar, on kategori olarak tasnif edilmiş ve siyasi suçlar ikinci kitabın birinci babını oluşturan “Devletin Şahsiyetine Karşı Cürümler” başlıklı ilk bölümde yer almıştır. Kanunun 125’inci maddesinde itibaren düzenlenen bu suçlar 163’üncü maddeye kadar sıralanmıştır. Bu kanunun kabulü ile yeni bir döneme girilmiş ve 1929 tarihine kadar af kanunu çıkarılmamıştır. Son olarak Cumhuriyetin 10. yılına gelinirken çoğunlukla adi suçların affına yönelik TBMM tarafından 13 Mayıs 1929 tarih ve 1441 sayılı “*Kabahatlerin Affı ve Bazı Cürümlerin Takibat ve Cezalarının Tecili Hakkında Kanun*” çıkarılmış ancak on maddeden oluşan bu kanunun ikinci maddesinde siyasi suçlara yer verilen “*Türk ceza kanununun ikinci kitabının birinci babının birinci faslında yazılı vatan aleyhine ve ikinci faslında yazılı devlet kuvvetleri aleyhine*” suçlar af kapsamı dışında tutulmuştur.²⁴

CUMHURİYETİN 10. YILDÖNÜMÜ HAZIRLIKLARI KAPSAMINDA AF TEKLİFİ

Atatürk döneminde cumhuriyetin 10. Yıldönümü yaklaştıkça Mecliste çeşitli hazırlıklar yapılması için hareketlilik başlamıştır. Cumhuriyetin yıldönümünün tüm ülkede ve dış temsilciliklerde büyük törenlerle kutlanması ve cumhuriyetin kazanımlarının halkla paylaşılması için kutlama ve af kanun teklifleri verilmiştir. Cumhuriyetin 10. yıldönümünü bir bayram havası içerisinde kutlamak düşüncesiyle 9 Haziran günü hazırlanan kanun tasarısı Meclis başkanlığına verilmiştir.²⁵ Gazetelerde ayrıca Meclise af kanun teklifi de verildiği şu şekilde yer almıştır; “*Başka bir takrirle de Cumhuriyetin yıldönümü münasebetiyle, vatan haricinde yapılmış suçlar*

²² TBMM Zabıt Ceridesi, C 8\1 D.2 İ.39.

²³ İlhami Soysal, **150’likler**, Gür Yayınları, İstanbul 1985, s.86.

²⁴ **Resmî Gazete**, 16 Mayıs 1929 Perşembe, S 1194, s.1.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C XVI, 1933, s.212.

müstesna olmak üzere, matbuat suçlarından dolayı mahkûm bulunanlarla haklarında takibat yapılmakta olanların da affı teklif edilmiştir."²⁶ Dolayısıyla gazetelerde sadece 10. yıl kutlamaları için değil aynı zamanda cumhuriyetin yıldönümü sebebiyle basın suçları ile sınırlı şekilde ayrı bir af kanun teklifinin de verildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan ve Cumhuriyetin 10. yılı sebebiyle af teklifi ilk başta basın suçlarının affını içermektedir. Ayrıca cumhuriyetin yıldönümü kutlamalarını içeren diğer kanun teklifi gibi Mecliste hemen görüşülerek kabul edilmemiş temkinli bir süreç takip edilerek kanunlaştırılmıştır. Eski adalet bakanı ve İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bozkurt'un imzası ile meclise sunulan ve 10 Haziran 1933 tarihindeki oturumda Adalet Komisyonuna havale edilen basın suçlarına yönelik af kanun teklif metninin başlangıç kısmında yer alan ifadelerle göre daha önce çıkarılan af kanunları ile birçokları af edildiği halde basın suçlarının da af edilmesinin Cumhuriyetin 10. Yıldönümünde uygun olacağı ve Cumhuriyetin fikir insanları ve yazarlara karşı duyduğu ilginin bir göstergesi kabul edileceği ileri sürülmektedir²⁷;

"TBMM Başkanlığına,

Doğu ve batı vilayetlerimizde adi suçların mahkûmları ile yine bu gibi fiillerden suçlu olarak haklarında takibat yapılanlar affa mazhar oldular. Bundan başka Yüce Divan tarafından mahkûm edilmiş olanlara bile milletin lütuf ve atıfeti eseri olarak emekli maaşları iade edildi. Türk Cumhuriyetinin 10. yıldönümü günü basın suçlarından mahkûm olanlarla yine bu gibi suçlardan suçlu olarak haklarında takibat yapılmakta bulunanların affı Cumhuriyetin fikir ve yazı sahiplerine karşı her zaman gösterdiği alakanın yüksek bir nişanesi olacaktır. Bu sebeplerden dolayı ekteki kanun teklifi takdim ve teklif edilmiştir. Lazım muamelesinin ifasına müsaadelerini rica ederim, efendim hazretleri, İzmir Mebusu Mahmut Esat"

Meclis adalet Komisyonu tarafından aylar süren müzakereler sonrasında ilk verildiği haliyle sadece basın suçları ile sınırlı kalmayacak biçimde kanun teklifinin içeriği genişletilerek başka siyasi suçlar da eklenerek bir kanun teklifi olmaktan çıkarılıp adalet bakanlığınca hazırlanan ve hükümetin de onayladığı bir kanun tasarısına dönüştürülmüştür. 29 Ekim tarihine çok az bir süre kala af teklifi meclise sunulmadan önce Mustafa Kemal Atatürk'ün de katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Hazırlanan af tasarısı için "24 Ekim'de

²⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Haziran 1933, s.3.

²⁷ Cengiz Çetintaş, **Cumhuriyet'in Onuncu Yılı 1933: TBMM Tutanakları Yıllığı**, TBMM Tutanakları Yıllığı Kitap No:14, Ankara, 2022, ss.235-242, s. 236.

*Gazi'nin de bulunduğu meclis tören salonunda İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kazım Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu yer aldı ve dört buçuk saat süren toplantı sonucunda tasarının meclise getirilmesi kararlaştırılmıştır.*²⁸ Ertesi gün 25 Ekim 1933 tarihinde Başbakan İsmet İnönü tarafından Bakanlar Kurulunun onayı ile af içerikli “kanun tasarısı” meclise sunulmuştur. Sunulan metnin sunuş kısmında bahse konu af kanunu tasarısının Cumhuriyetin 10. yılı vesilesiyle hazırlandığı şu şekilde belirtilmektedir²⁹:

“TBMM Başkanlığına,

Cumhuriyetin 10. yıldönümü münasebetiyle Adalet Vekilliğince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 22 Ekim 1933 tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan Af Kanunu tasarısı gerekçeli raporuyla birlikte yüksek huzurlarına sunulmuştur, efendim. 25 Ekim 1933, Başvekil İsmet”

Af kanun tasarısının meclisi sunulmasının ertesi günü olan 26 Ekim 1933’de Cumhuriyet Bayramı’na yetiştirilmesi için Meclisin 4.Dönem, 3.Yasama Yılı, 76. birleşiminde mevcut tasarı, genel kurulda hızlıca görüşülmüştür. Bunun için Afyonkarahisar Milletvekili Ali Bey bir önerge vererek “*Büyük bayram münasebetiyle Hükümetimiz bir af kanunu tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarı ile bazı seviyede suçlu ve mahkumları af etmek istemektedir. Kanun tasarısı komisyondan geçmiştir. Basılmaktadır. Bugün ayın 26’sıdır. Cumartesi günü dışarıdan misafirlerimiz gelecektir. Bu itibarla bugün bu kanunu çıkarabilirsek o vatandaşlara da lazım olduğu şekilde büyük bayramın iyiliğini göstermek imkanını vermiş olacağız. Bunun için bu kanun tasarısının acilen müzakeresini rica ediyorum*” demiştir. Önerge kabul edilerek hızlıca başlayan görüşmelerde ilk olarak Denizli Milletvekili Emin Aslan Bey, af teklifinin çok yerinde olduğunu ancak ülkenin genel huzur ve emniyeti açısından sonrasında doğabilecek mahzurların hükümet tarafından dikkate alınıp alınmadığını sorması üzerine İç işleri bakanı Şükrü Kaya verdiği cevapta milletin tamamını ilgilendiren büyük bayramlarda devletlerin çeşitli suçları affetmesinin bir kural haline geldiğini bu kanunun genel bir af kanunu olmayıp kısmi bir af kanunu olduğunu, getirilen af kanunun memleketin asayiş ve huzuruna olumsuz bir etkisi olmayacağını beyan etmiştir.

²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ekim 1933, s.1.

²⁹ Çetintaş, *age.*, s.237.

Görüşmeler esnasında dokuzuncu madde görüşülürken söz alan Urfa Milletvekili Ali Saip Bey, yüz elliklerin affa dahil edilmemesini olumlu karşıladığını ancak taslakta yer alan İzmir suikastı sanıklarının affına karşı çıkarak “...*Fakat rica ederim bu suikastçılar affedilir mi? Ben umumi bir affi kabul ederim. Fakat bunları asla. Ne yüz ellilikler ne de bunlar asla affedilemez. Bunları affedince yüz ellilikleri de affetmek lazımdır. Yoksa yüz ellilikleri bırakıp bunları affetmek doğru değildir Bunları affetmek kimsenin hakkı değildir. Biz bunları affetsek tarih bizi affetmez. Bunları affetmek yalnız vatan ve toprağın hakkıdır (doğru affedilmez, bravo sesleri, sürekli ve şiddetli alkışlar)*”³⁰ itiraz etmiştir. Bunun üzerine tekrar söz alan İç işleri bakanı Şükrü Kaya, Mustafa Kemal Atatürk’e karşı düzenlenen suikast girişimi sanıklarının affını bizzat kendisinin talep ettiğini “...*Bununla beraber arkadaşlar Büyük Şef’in, Büyük Gazi'nin bu husustaki merhametini de göz önüne almak lazımdır. Bizzat kendi şahsına yapılmış olan suikastın affedilmesi arzusunu öteden beri ifade etmektedirler. Bunu Hükümetten istemişlerdir. Binaenaleyh Büyük Şef'in kendine has olan bu büyük atıfını kabul etmenizi rica ederim (alkışlar)*” sözleriyle açıklaması üzerine yapılan oylamada tasarı mevcut haliyle 2330 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir.

1933 TARİHLİ 2330 SAYILI AF KANUNUNUN HUKUKİ MAHİYETİ VE GEREKÇESİ

26 Ekim 1933 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden 2330 sayılı “Af Kanunu” başlıklı Resmî gazetenin 28 Teşrinievvel (Ekim) 1933 tarih ve 2540 sayılı nüshasında yayınlanan kanun, toplamda 19 maddeden oluşmaktadır. Kanun metninin hiçbir maddesinde, af kanununun Cumhuriyetin 10. Yılı münasebetiyle çıkarıldığına ilişkin herhangi bir ifade yer almamaktadır. Ancak hükümetin Meclise sunduğu kanun tasarısında bahsi geçen kanunun gerekçelerinde bu durum şu şekilde açıklanmıştır;

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti 10. yılını kutlularken Türk inkılabının bu çok kısa bir devre içinde daima ileri atılışlarla elde ettiği ve bütün medeni dünyanın hayranlıkla gördüğü siyasi ve sosyal muvaffakiyetlere gurur ve iftiharla bakmaktadır. Memleketi dağınık bir enkaz halinde bulan Cumhuriyet, inkılabın tutuşturduğu faaliyetle bu kadar kısa bir zaman içinde memlekette yeni bir sosyal nizam yaratmış, hukuki ve iktisadi münasebetlerde tam bir denge tesis etmiş ve bu suretle Türk milletini layık olduğu şerefli mertebelere ulaştırmıştır. Bu yükseliş hareketleriyle daima

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.Dönem, C 17, 26 Ekim 1933, s.51-57.

ileriye koşan memleket, bugün birleşmiş bir kütle halinde, sakin ve gururlu, ümitle dolu olan istikbale doğru yürümektedir. Böyle mesut bir yıldönümünü kutlularken muhtelif sebep ve tesirlerle, ihtiras veya hatalarına kurban olmuş, kanuni cezalarla mahkûm bulunmuş kimseleri de düşünmek, onları bir kıymet olarak tekrar cemiyetin sinesine almak muvafık olur. Bu biçarelere karşı gösterilecek müsamaha, kendilerini temiz bir unsur olarak alacak olan cemiyet lehine bir hareket olduğu kadar memleketin haiz olduğu kuvvetin de bir delili olacaktır.”

Yukarıda yer alan metinde de anlaşılacağı üzere Cumhuriyetin kısa sürede düşünülen hedeflere ulaştığı, onuncu yıldönümünün mutluluk verici ortamında daha önceleri çeşitli saiklerle “*ih̄tiras veya hatalarına*” kurban olarak suç işleyip ceza alan “*biçarelere*” hoşgörü gösterilerek tekrar topluma kazandırılmalarının amaçlandığı ifade edilmektedir. Kanunlaşma süreci yukarıda açıklandığı üzere ilk başta kanun teklifi şeklinde siyasi suçları da kapsayan “*basın suçları ve bu gibi suçları affı*” için hazırlanan metin daha sonra sadece bu suçlarla sınırlı olmamak üzere adi ve başka siyasi suçları da kapsar şekilde genişletilerek hükümetin arkasında olduğu bir “af kanunu” tasarısına dönüştüğü görülmektedir.

Kanunlaşan metni incelendiğinde hükümetin de talebi üzerine hem adi suçlara ve hem de siyasi nitelikli bazı suçlara ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Cumhuriyetin 10. yılı vesilesiyle hazırlanan 2330 sayılı af kanunu hukuki mahiyeti itibarıyla çalışma konusu olan sadece siyasi suçlar kapsamında sınırlı biçimde incelendiğinde mahiyeti itibarıyla bize göre şu özelliklere sahiptir;

1-Kanunun 15nci maddesine göre; 28 Temmuz 1933 tarihine kadar işlenmiş ceza gerektiren tüm suçları değil bazı suçları kapsamaktadır. Dolayısıyla adi veya siyasi nitelikteki suçlar ve hem de bu tür suçlardan mahkûm olanlar açısından genel bir af kanunu değil kısmi nitelikli, seçimlik şekilde belirlenmiş kimi suçların veya kimi cezaların ve hatta kimi davaların ismen kanun metninde belirtildiği toplumun sadece belirli bir kısmına yönelik bir af kanunu niteliğindedir.³¹

³¹ Benzer bir görüş olarak “*Cumhuriyetin kuruluşunun 10. yıldönümü nedeniyle çıkarılan af yasası ise bir genel af yasası olmayıp mukayyet (koşullu) bir kısmi af yasası niteliğinde tasarlanmış, aştan Terakkiperver Fırkası mensupları, İzm̄ir Suikastına katılanlar ve Distolcuların yararlanacağı kaydı getirilmiştir.*” Bkz. Nurşen Mazıcı, “Af Yasalarında 150’likler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C 55(1), ss.79-135, s.85.

2- Gazetelerde yer aldığı üzere affa ilişkin en son suç işleme tarihi kabul edilen 28 Temmuz tarihi, af ile ilgili çeşitli şayiaların ortaya çıkmaya başladığı tarih olarak belirlenmiş bu tarihten sonraki suçlar toplum tarafından bilinme tarihi kabul edilerek kapsam dışında bırakılmıştır.

3-Kanunun 7 (a) maddesine göre; Cumhuriyet kurulmadan önce Osmanlı devletinde geçerli üçüncü ceza kanunu olan ve 1810 Fransız Ceza Kanunu'ndan yararlanılarak hazırlanmış 1858 (1274) tarihli mülga Ceza Kanunu dönemi ile Cumhuriyet'ten sonra 1926 yılında çıkarılan 765 Sayılı Türk Ceza Kanunundaki çeşitli suçların cezalarına indirim getirdiğinden dolayı affa uğrayan suçlar açısından etki döneminin 1858'den başlatılarak 1933 yılına kadar getirildiği görülmektedir.

4-Kanunun 11nci maddesine göre adi nitelikteki suçlardan sayılan yüz kızartıcı suçlar ile mükerrer suç işleyenler veya yağma, yol kesme gibi bazı suç türleri metinde belirtilerek af kapsamı dışında bırakılmıştır. Buna karşın Kanunun 13ncü maddesine göre siyasi suçlar açısından af kapsamı dışında bırakılanlar ise suç türü belirtilmeksizin sadece kişiler şeklinde gösterilerek “*Hilâfetin ilgasına ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti memleketi haricine çıkarılmasına dair olan 431 numaralı kanunda yazılı eşhas ile Lozan muahedenamesi ile merbut affı umumî protokolünde istihdaf edilen yüz elli şahıs affedilmemiştir.*”

5-Kanun metninde adi suçlardan farklı olarak ismen dava adıyla belirtilen siyasi suçlardan ceza alanların doğrudan affedildiği belirtilmiştir. Buna göre 8nci maddede “*Hıyaneti Vataniye Kanunu ve zeyil ve tadillerine göre mahkûm edilen mefsuh Terakkiperver Fırkası mensupları ve distülcilerle İzmir suikastı mahkûmları affolunmuştur*” ifadesi ile affa uğrayan siyasi suçlar yerine mahkemede görülen davaların adı zikredilerek “Terakkiperver Fırkası mensupları”, “distölcüler davası” ve “İzmir suikastı mahkum”larının tüm hüküm ve sonuçları ile affa uğradıkları kabul edilmiştir.

6-Kanunun 9'uncu maddesine göre, yürürlükte olan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda siyasi suç niteliğindeki “Cumhurbaşkanına hakaret” suçunu düzenleyen 158'nci³² ve “TBMM, hükümet dahil kurumlara ve

³² 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu md. 158: “*Reisicumhura karşı muvacehesinde hakaret edenler veya Reisicumhur aleyhine tecavüzkârane neşriyatta bulunanlar üç seneden aşağı olmamak üzere ağır hapse konulur. Reisicumhur aleyhine gıyabında lisanen tecavüzatta bulunanlar bir seneden üç seneye kadar hapsolunurlar.*”

Türklüğe karşı hakareti” cezalandıran 159’nci³³ maddeleri ile 1881 numaralı Matbuat Kanununda yazılı suçlarla³⁴ mahkûm ve maznun (sanık) olanlar affedilmiştir.

7-Kanunun 1 ve 7nci maddeleri arasında yer aldığı üzere adi veya siyasi suç ayrımı yapılmaksızın yargılama sonrası verilmiş cezalarda uygulanacak indirim miktarları ayrıca gösterilmiştir.

8-Kanunun 1nci maddesine göre, adi ve siyasi suç ayrımı yapılmaksızın yargılama devam ettiği halde henüz ceza tanzim edilmemiş olanlardan kanuni düzenlemede “*ferî ceza veya para cezası ile birlikte yahut yalnız olarak yukarı haddi beş seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı bir ceza ile ve yahut yalnız para cezası ile*” suçlananlar hakkındaki devam eden yargılamalar durdurularak kapatılmıştır.

9- Kanunun 1nci maddesine göre, adi ve siyasi suç ayrımı yapılmaksızın yargılama sona erdikten sonra “*üç seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı bir ceza veya para cezası ile mahkûm olanlar ferî cezalara da şamil olmak üzere affedilmiştir.*”

10- Kanunun 12’inci maddesine göre, daha önce aldığı cezalar sebebiyle memuriyetten çıkarılanlar bu af kanunundan dolayı af edilmiş olsalar dahi tekrar memuriyete geri dönemeyeceklerdir.

11- Kanunun 14’üncü maddesine göre, af kanunu yürürlüğe girdikten sonra üç ay içinde adi veya siyasi suçlardan dolayı cezası bulunduğu halde firar durumunda olanların gelip teslim olmadıkları takdirde yayınlanan af kanunundan faydalanmayacakları kabul edilmiştir.

12- Türk hukuk literatüründe aflar, “genel af” ve “özel af” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “Genel af”, hem cezayı hem de suçu ortadan kaldırırken “Özel af” ise suçu değil, sadece cezayı ortadan kaldırmaktadır. Yani genel af, sadece mahkûmiyetin bütün cezaî sonuçlarını değil, aynı zamanda fiilin

³³ 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu md. 159: “*Büyük Millet Meclisini veya Hükümetin şahsı manevisini veya ordu ve donanmasını yahut Türklüğü tahkir ve tezyif edenler hakkında dahi bundan evvelki madde ahkâmı tatbik olunur. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına şovenler altı ayı geçmemek üzere hapsolunur ve otuz liradan yüz liraya kadar ağır cezayı nakiye mahkûm olur.*”

³⁴ 1881 sayılı Matbuat kanununda belirtilen ve affa uğrayan siyasi nitelikteki bazı basın suçları arasında, md. 30: “*Büyük Millet Meclisinin ve İcra Vekilleri Heyetinin ve resmî heyetlerle Devlet memurlarının veya bir kısmının şeref ve haysiyeti ihlâl olunması*”, md. 40 “*Padişahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden neşriyatta bulunmak*”, md. 44: “*3 Mart 1310 tarih ve 431 numaralı kanunun hükümüne tevfikan Türkiye Cumhuriyeti hududu haricine çıkarılmış olanlarla 16 Nisan 1340 tarih ve 481 numaralı af kanununun 3’üncü maddesinde yazılı eşhasın gönderdikleri yazıları gazete ve risalelerle neşretmek*”

suç olma niteliğini de yok ederken özel af, fiilin suçluluk niteliğini değil, fakat hükmedilmiş olan cezayı sadece ortadan kaldırmakta, azaltmakta veya başka bir cezaya çevirmektedir.³⁵ Bu açıdan 1933 tarihli 2330 sayılı af kanununun tüm metni incelendiğinde kısmi nitelikli özel af olarak nitelendirilebileceği değerlendirilmektedir.

13- Af kanununun hazırlanması ve kabul edilmesinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat hükümete verdiği talimat ve talebinin etkili olduğu görülmektedir.³⁶

CUMHURİYETİN 10. YILINDA ÇIKARILAN AF KANUNUNUN KAMUOYUNDA VE BASINDAKİ YANSIMALARI

Af kanunu çıkarılmasına ilişkin yapılan hazırlıklar genelde gizlilik içerisinde yürütülmüş ancak bazı haberler etrafta duyulmaya başlamıştır. Kanun hazırlığı olarak sadece kanun tasarısı şeklinde Meclise sevk edilmeden bir gün önce kamuoyuna basın kanalı ile duyurulmuştur. 25 Ekim'de gazetelerin ön sayfasında yer alan haberlere göre, Mecliste Atatürk'ün başkanlığında yapılan toplantı sonrasında ertesi gün kanun tasarısının mecliste görüşüleceğine ilişkin: *“Bugün akşama doğru Gazi Hz.nin riyasetlerinde Millet Meclisi merasim salonunda bir içtima akdedilmiştir. Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa, Başvekil İsmet Paşa, Dahiliye ve Adliye vekilleri Şükrü Kaya ve Saraçoğlu Şükrü Beylerle fırka grubu reis vekillerinden Afyon mebusu Ali Bey'in iştirak ettiği bu içtimada umumî af lâyihasının ana hatları üzerinde bazı müzakereler cereyan etmiştir. Geç Vakte kadar devam eden bu içtimada lâyihanın ana hatları üzerinde esaslı kararlar verilmiştir. Hükümetin yarın sabah Büyük Millet Meclisine takdim edeceği umumî af lâyihasının ihtiva ettiği hükümlere göre İstiklâl mahkemeleri mahkûmlarının geriye kalan cezaları affa tâbi olacaktır. Adliye encümeni yarın saat on dörtte içtimaa davet edilmiştir. İçtimada umumî af kanunu lâyihası tetkik edilerek müstaceliyetle müzakeresi temennisi ile heyeti umumiyeye sevk olunacaktır. Lâyiha perşembe günü heyeti umumiyede (genel kurulda) görüşülecek kanuniyet kesbedecektir (resmiyet kazanacaktır).”³⁷*

³⁵ Dönmezer, Erman, *age.*, s.284-308 ve İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları* (Birinci Kitap: Cumhuriyetin Temel Kuruluşu), Ankara, Mars Matbaası, 1965, s.350-352.

³⁶ Nitekim Uran da Atatürk'ün kendine suikast edenleri ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında güçlük çıkarırları büyük bir hoşgörülle affettiği kanısındadır. Bkz. Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Yayına Hazırlayan: Cem Çobanlı-Pınar Güven, İş Bankası Yy, İstanbul, 2008, s.313.

³⁷ Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1933, s.1.

Gazetelerde af kanun taslağının kapsamı büyük merak uyandırdığından hangi suçları ve kimleri ilgilendirdiğine ve ne zaman geçerli olacağına ilişkin “Af kanunundan kimler istifade edecek?” başlıklı bir haberde genel af kanunu gibi hem adi suçlular ve hem de siyasi suçluların faydalanabileceği ancak bazı suçluların ayırık tutulduğuna ilişkin; “*Umumi af kanunu lâyihasının ihtiva ettiği esaslara göre umumî ve hususî kanunlarda yazılı kabahat efradından maznun veyahut gıyapta (yokluğunda) veya vicahta (yüz yüze yargulamada) mahkûm olanlar affedilecektir. İstiklâl mahkemelerince siyasi cürümlerden dolayı mahkûm edilmiş olanlar aftan istifade edeceklerdir. Lâyiha aftan istifade edemeyecek olan mahkûmlara ait mühim bir istisnalar kısmını ihtiva etmektedir. Bu kısma 150’lik listede bulunanlar, memuriyet vazifelerine müteallik işledikleri cürümlerden dolayı mahkûm olanlar ölüm cezasını istilzam eden cürümlerden mahkûm veya maznun olanlar ve yol kesenler dahildir.*”³⁸

Ayrıca tüm mahkûmların tümünden bir anda affedileceği gibi yanlış kanaatlerin önüne geçmek için “Yanlış haberlere göre hüküm vermemeli” başlıklı başka bir haberde İstanbul geneli için aftan yararlanacak mahkûm sayısına ilişkin olarak; “*Af kanununun esasları hakkında intişar eden şayialar dün İstanbul hapishanesi ve tevkifhanesinde büyük heyecan uyandırmıştır. Cezalarının üçte ikisini bitirenlerin mazharı af olacağı haberleri teessür uyandırmıştır. İstanbul hapishanesinde cezasının üçte ikisini bitiren pek az mahkûm vardır. Kabahat deresinde cezalı olan mahkûmların adedi 40-45’si, siyasi mahkûmların yekûnu da beşi geçmemektedir. Komünistler siyasi mahkûmlardan addedilmekte, cezai âdiye mahkûmu sayılmaktadırlar. İntişar eden af kanunu esaslarına göre İstanbul ve Üsküdar hapishanelerinden ancak 200 kadar mahkûm tahliye edilebilecektir. Halbuki İstanbul ve Üsküdar hapishaneleri ile tevkifhanede 1600 küsur mahkûm ve mevkuf vardır. Bunun için bu husustaki şayialara inanmamak ve şimdiden boş yere hükümler vermemek lâzımdır.*”³⁹

Tasarının kanunlaştığı günkü gazetelerin akşam baskılarında hangi suç ve mahkûmların aftan yararlanamayacağına ilişkin detaylı bilgiler yer almaya başlamıştır. Buna göre konuya en çok ilgi gösteren gazete olan Milliyet gazetesi dışında ayrıca Vakit gazetesi 26 Ekim’de kanunun içeriğine ilişkin “Aftan istisna edilenler” başlıklı haberinde; “*...memurlar, hâkimler hakkında verilmiş memurluktan af ve iskat gibi inzibatî, İdarî muamelelere*

³⁸ Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1933, s.2.

³⁹ Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1933, s.3.

de affin şümulü olmayacaktır. 150'likler, devlet müesseselerinde istihdam edilmemek kararı alanlar, kaçak olup ta kanunun meriyetinden itibaren üç ay içinde teslim olmayan maznunlar ve mahkûmlar aftan istifade edemeyeceklerdir. Af kanunu, bundan başka. 28 Temmuz 1933 tarihinden sonra işlenmiş suçlara da şamil değildir. Bu tarih; af ilân edileceği şayiasının çıktığı tarihtir. Hıyaneti vataniye kanunuyla mahkûm edilen mefsuh, Terakkiperver fırkası mensuplarıyla Distolcular, İzmir suikastı mahkûmları affolunacaklardır. Bundan başka Reisicumhura, ordu ve donanmaya, Türklüğe hakaret maddelerinden ve matbuat kanununun bütün maddeleriyle suç'u olanlar affedileceklerdir.”⁴⁰ şeklinde bilgiler verilmiştir.

İstanbul hapishanelerinde af kanununda belirtilen davalardaki affa uğrayan siyasi mahkumlara ilişkin 27 Ekim tarihli diğer haberlere göre; “İstanbul hapishanesinde 700 küsur mahkûm, tevkifhanede de gene bu kadar mevkuf vardır. Üsküdar hapishanesindeki 250 mahkûm ile 18 mevkuf bu yekûna iblâğ edilince İstanbul'daki mevkuf ve mahkûmların adedi bin yedi yüzü geçmektedir, af kanununun bu bin yedi yüz kişi arasındaki münakaşa mübahasesinin ne kadar heyecanlı olduğunu tahmin etmek pek kolaydır... Gene İstanbul hapishanesinde Terakkiperver fırka ve İzmir suikastı mahkûmlarından hiç kimse yoktur. Distolculardan ve sair İstiklâl mahkemesi mahkûmlarından beş kişi vardır. Bunlardan ikisi halen hapishanededir. Diğer üçünün cezası tecil edilmiştir. Bunların beşi de derhal tahliye edileceklerdir.”⁴¹ denilerek siyasi mahkumlardan affa uğrayanlar belirtilmiştir.

Af kanunu konusunda diğer gazetelere göre Cumhuriyet gazetesi daha temkinli bir tavır sergilemiştir. Kanun yasalaştıktan sonra 29 Ekim'deki bayram günü genişletilmiş nüshasında konu ilk defa etraflıca incelenmiş ve af uygulamasının İstanbul hapishanelerinde ne şekilde ve ne tür suçlulara uygulanacağına ilişkin ikinci sayfa haberinde çeşitli bilgiler verilmiştir. Buna göre affa uğrayan siyasi mahkûmların tahliyesi kapsamında; “...Hapishaneden ilk olarak gazeteci arkadaşlarımız Selim Ragıp ve M. Zekeriya Beylerle siyasi mahkûmlar çıkarılacaklardır. Komünistlerden mahkûmiyet müddeti üç seneyi geçmeyenlerle yaşı dolayısıyla cezaları tenzil edilen (indirilen) suçlular tahliye edileceklerdir. Şehrimizde komünistlikten iki mahkûm 38 kadar da maznun vardır...Beyoğlu'nda Bulgar mezarlığına çelenk koymak için yapılan nümayişe iştirak ederek tecemmüat (toplantı)

⁴⁰ **Vakit Gazetesi**, 26 Ekim 1933, s.9.

⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, 27 Ekim 1927, s. 1-3.

kanununa muhalif harekette buldukları iddiasıyla mahkemeye verilen talebe hakkındaki takibat ta umumî af kanununun şümulü dahilinde olduğundan bunlar hakkındaki tahkikat ta durdurulacaktır.”⁴² Benzer bir haberde ise “Kanundan istifade edebilecekleri dün tespit edilen 500 kadar mahkûm ve mevkuf 15 gün içinde peyderpey tahliye edilecektir. Tarikati salâhiyecilerden, distolculardan ve istiklâl mahkemesi mahkûmlarından olanlar yarın tahliye edilecektir.”⁴³ şeklinde detaylı bilgiler yer almıştır.

Çıkarılan af kanunu sebebiyle adliyelerde görülen birçok davanın kapatıldığı ve bu şekilde dava sayısı azaldığından dolayı Mahkemelerin rahatlatıldığına ilişkin olarak; “Dün asliye ceza mahkemelerinde, umumî af kanunu dolayısıyla işler çok hafiflemiş, kanundan istifade eden maznunların vaziyetlerini tespit için sabıkaları olup olmadığı cihetinin hapisshaneden sorulması kararıyla muhakemeleri başka güne bırakılmıştır.”⁴⁴ Ayrıca benzer şekilde; “Bu suretle Ağır ceza mahkemesinin davaları üçte bir nispetinde, diğer ceza mahkemelerinin davaları da dörtte üç nispetinde azalmış olacaktır.”⁴⁵ şeklinde haberler yer almıştır. Başka bir haberde affa uğrayan siyasi mahkumların tahliyesine ilişkin oluşan çeşitli tereddütleri gidermek ve son kararı vermek üzere konunun Adalet Bakanlığına tekrar sorulduğuna ilişkin “Hapishanede bulunan İstiklâl mahkemesi mahkûmlarından Tarikati Salâhiyeci eski harbiye müsteşarı miralaylıktan mütekait Behzat Beyle, Hoca Rasim ve Avni Efendiler tahliye edilmeleri için Müddeiumumiliğe müracaat etmişlerdir. Müddeiumumilik, Tarikati Salâhiyecilerin tahliyesi hakkında kanunda sarahat olmadığını nazarı dikkate alarak bu ciheti muhtacı tavzih (açıklamaya muhtaç) görmüş ve keyfiyeti (durumu) Vekâletten istizan etmiştir.”⁴⁶ ifadeleri ile konunun adalet bakanlığına sorulacağı belirtilmiştir.

CUMHURİYETİN 10. YILI AF KANUNUNDAN FAYDALANAN ÇEŞİTLİ SİYASİ SUÇLULAR VE DAVALARI

26 Ekim 1933 tarihli af kanunu ile çoğunluğu adi suçlardan mahkumlar olmak üzere çeşitli siyasi suçlardan ceza alan kişiler ve siyasi dava sanıkları da yasal düzenlemeden faydalanmıştır. Af kanununda özellikle bazı siyasi davaların isimleri zikredilerek bu davada yargılananların affedildikleri

⁴² Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1933, s.2.

⁴³ Milliyet Gazetesi, 28 Ekim 1933, s.1 ve 5.

⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 02 Kasım 1933, s.2.

⁴⁵ Milliyet Gazetesi, 27 Ekim 1933, s.1 ve 4.

⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 02 Kasım 1933, s.2.

belirtilmiştir. Kanunda zikredilen davalar ise genellikle ikinci dönem Ankara İstiklâl mahkemesi tarafından bakılan davalardan oluşmaktadır. Ankara’da kurulan ikinci dönem İstiklâl Mahkemesi 4 Mart 1925 tarihli 578 sayılı Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edildikten sonra 117 sayılı Meclis kararı ile kurulan mahkemedir. 4 Mart 1925 tarihinden 7 Mart 1927 tarihine kadar fiilen görev yapan ve 1933 tarihli af kanununda verdiği cezaları af kapsamına giren ikinci dönem Ankara İstiklâl Mahkemesi, Şeyh Sait isyanının ardından TBMM’nin 7 Mart 1925’teki 71. birleşiminde seçilen başkan Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) Milletvekili Ali (Çetinkaya), savcı İzmir Milletvekili Necati Bey (Uğural) ve diğer üyeler Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali ile Rize Milletvekili Ali (Zırh) Bey ve yedek üye ise Aydın Milletvekili Reşit Galip Bey’den oluşturulmuştur.⁴⁷ Sadece Ankara’da değil aynı zamanda Ankara dışında Sivas, Tokat, Erzurum, Rize, Giresun’da da gezici olarak görev yapan Ankara İstiklâl Mahkemesi, siyasi iktidara muhalefet eden her türlü siyasi görüşten olan asker, siyasetçi, gazeteci ve akademisyenler de dahil olmak üzere birçok kişiyi siyasi suçlu olarak yargılamıştır. İkinci dönem Ankara İstiklâl Mahkemesinde görülen siyasi davalar olarak özellikle öne çıkanlar arasında “İzmir Suikastı” davası, “Distolcular” davası, “Komünizm” davası⁴⁸, “Şapka” davası⁴⁹, “Tanin” davası⁵⁰ gibi davalar öne çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde siyasi

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C 15, s.225.

⁴⁸ Şeyh Sait isyanının ardından kapatılan yayın organları arasında yer alan gizli Türkiye Komünist Partisi’nin yayın organı kabul edilen Aydınlık dergisinin sahibi Sadrettin Celal, Sorumlu Müdürlüğünü Hüseyin Vasıf Bey’in üstlendiği “Siyasi Amele ve Köylü Gazetesi”, haftalık Orak-Çekiç ve Bursa’da yayımlanan Yoldaş gazetelerinin sahipleri dışında ayrıca TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsni (Değmer), Hasan Âli (Ediz), Nazım Hikmet, Şevket Süreyya (Aydemir) ve Amele Tealî Cemiyeti Genel Sekreteri Abdi Recep ile tıp öğrencilerinden Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı)nın da aralarında bulunduğu çeşitli kişilerin yargılandığı davada, “*Anadolu’da bir Bolşevizm idaresi te’vissini mümkün kılacak buhranengiz (karışıklık çıkarma) vaziyetler ihdasına ma’tuf olduğuna kanaat-i vicdaniye hasıl olduğundan*” bazıları çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bkz. Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, İleri Kitabevi, İzmir, 1995, s.390-391.

⁴⁹ Ocak 1926’da yapılan yargılamada sanıklardan “Frenk Mukallitliği ve Şapka Risalesi”ni yazan İskilipli Atıf, risaleyi basan matbaanın sahibi Mihran Efendi ve kitapçı Aziz Efendi, Mahfil dergisi sahibi Tahir’ül Mevlevi (Olgun), Sebülirreşad dergisi ve Vakıf gazetesi yazarı Mehmet Akif Ersoy’un damadı Ömer Rıza (Doğrul) Bey, olduğu halde İskilipli Atıf Hoca ve Müftü Ali Rıza Efendi hakkında idam cezası verilirken diğerleri kendilerine yöneltilen suçlamalardan beraat etmiştir. Bkz. Ahmet Nedim, **Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları 1926**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s.293.

⁵⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Partisi bürosunun 12-13 Nisan gecesi polis tarafından aranması ile ilgili haberi “baskın” başlığıyla yayınlayan Tanin gazetesinde yazısı yayınlanan Gazeteci Hüseyin Cahit, Matbuat Kanunu’nun 17. maddesine göre Çorum’da infaz edilmek üzere süresiz sürgün, Tanin gazetesi sorumlu müdürü Muammer Bey ve yazarlardan Nuri Bey aynı kanunun 19. maddesinin üçüncü fıkrasına göre ikişer sene hapis, yazı işleri müdürü Baha Bey hakkında beraat kararı verilirken tutukluluk süresi yeterli görülen yazı işleri müdürü Kadri Bey serbest bırakılmıştır. Bkz. Hilmi Bengi, “İstiklâl

suçlar kapsamında 26 Ekim 1933 tarihli af kanununda affa tabi tutulduğu kanun metninde açıkça belirtilen Hıyanet-i Vataniye Kanununda dolayı yargılanan ve mahkûm edilen “Terakkiperver Fırkası mensupları” “İzmir Suikast davası” ve Distölcüler” davasında ismi geçen bazı sanıklar ve kamuoyunda bilinen bazı kişiler hakkında çeşitli bilgiler verilecek ve af kanunundan nasıl faydalandıkları açıklanacaktır.

İzmir Suikastı Davası ve Eski Başbakan Rauf Orbay

Cumhuriyetin 10. yıldönümü sebebiyle çıkarılan 2330 sayılı af kanununun 8nci maddesinde “*Hıyaneti Vataniye Kanunu ve zeyil ve tadillerine göre mahkûm edilen mefsub Terakkiperver Fırkası mensupları ve distölcülerle İzmir suikastı mahkûmları affolunmuştur*” düzenlemesi bulunmaktadır. Kanunda ismen yer verilen “İzmir Suikastı davası” Atatürk döneminin en bilinen siyasi yargılamalarından biridir. Hatta yıllar sonrasında af kanunu hakkında meclisteki görüşmelerinde bazı milletvekilleri bu davanın sanıklarının affına karşı çıkmışlardır.

Kurucuları arasında Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Refet Paşa ve Cafer Tayyar Paşa, Ali Fuat Cebesoy’un bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, mensuplarından bazılarının, 17 Kasım 1924’te kurulduktan birkaç ay sonra 1925 şubatında başlayan Şeyh Sait İsyanı sonrasında yapılan mahkemelerde ceza alması üzerine 5 Haziran 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Takriri Sükûn Kanunu’na dayanılarak kapatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün bu günlerdeki yurt içi gezileri kapsamında 14 Haziran günü Bursa’dan Balıkesir yoluyla İzmir’e geçeceği sırada İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey’den İzmir’de kendisine karşı bir suikast hazırlığı bilgisini vermesi başlayan olaylar daha sonra tutuklamalarla devam ederek bir davaya dönüşmüştür.⁵¹ Konu hakkında ilk olarak 18 Haziran 1926 günü Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan bir hükümet tebliği ile Mustafa Kemal Atatürk’e karşı planlanan suikast bilgisi kamuoyuna şu şekilde duyurulmuştur; “*İzmir’de mel’un bir suikast keşfedilerek bütün mürettepleri (tertipleyenleri) delail-i cürmiyeleriyle (suç delilleriyle) tevkif olunmuşlardır. Reisicumhur hazretlerinin seyahatleri esnasında, İzmir’de tatbik olunmak üzere bir suikast tertip edildiği tezahür etmiştir. Mürettepler silâhları ve bombaları ve hazırlıkları ile Reisicumhur hazretlerinin İzmir’e muvasalatından bir gün evvel tevkif edilmişler ve*

Mahkemelerinde Yargılanan Gazeteciler”, **İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, ss. 345-403, s.381.

⁵¹ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Goloğlu yay., Ankara, 1972, s. 189.

mevkuflar suikast teşebbüslerini itiraf etmişlerdir. Mesele İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edilmiş ve mahkeme heyeti dâvayı yerinde takip ve rüyet eylemek üzere İzmir'e hareket etmiştir.”⁵²

İzmir Suikastı ile ilgili İstiklal Mahkemesi'nin Anadolu Ajansı'na verdiği listeye göre, ilk aşamada kırk dokuz kişi tutuklanmış daha sonra davaya dahil edilip yargılananların sayısı daha da çoğalmıştır.⁵³ 26 Haziran 1926'da İzmir'de başlayan ve 26 Ağustos 1926'da mahkemenin temyiz hakkı olmadan kararları kesinleşen bu davada; İzmir ile Ankara'da yargılamalar sonucunda toplamda 130 dolayında sanık hakkında daha hazırlık aşamasında 34'ü sorgulamaya gerek kalmadan serbest bırakılmış, 40 sanık İzmir'de, 57'si Ankara'da devam eden duruşmalar sonrasında İzmir'de ikisi giyaben toplamda 15 idam, Ankara'da dört idam ve dokuz da sürgün cezası kararı verilmiştir.

Bu davada hakkında giyabında ceza verilenler kişilerden biri de eski Başbakan Rauf Bey (Orbay)'dir. 14 Nisan 1925'te İstiklal Mahkemesi kararıyla fırkanın İstanbul Şubesinin aranması ve sonra da kapatılması ile bağımsız milletvekili olarak meclisteki görevini sürdürürken kendisi 12 Mayıs 1926'da 45 gün izin alarak tedavi için Avrupa'ya gitmiştir.⁵⁴ Londra'da bulunduğu sırada Mustafa Kemal Paşa'ya suikast olayı ile ilgili görüldüğünden dolayı yargılama sonrası Ali Çetinkaya'nın başkanlık ettiği İstiklâl Mahkemesi, Rauf Bey'i İzmir suikastı girişimiyle bağlantılı bulup, onu giyaben yargılayarak 26 Ağustos 1926 tarih ve 111/69 sayılı kararıyla on yıl kalebentliğe, medeni haklardan mahrum edilmesine ve mallarının hazine karar vermiştir.⁵⁵ Mahkemenin verdiği kararın tebligatını bulunduğu İngiltere'de Londra Büyük Elçiliği vasıtasıyla aldığı halde temyiz hakkı olmayan bu kararı kabul etmeyerek ülkeye geri dönmemiş ve hakkındaki kararın 3 Kasım 1926'da Mecliste okunmasıyla milletvekilliği sona ermiştir.⁵⁶ Yurt dışında kaldığı yaklaşık on yıllık zamanı İngiltere, Hindistan, Çin ve Mısır'da geçiren Rauf Bey, “Cumhuriyetin 10. Yıldönümü” münasebetiyle kabul edilip yayınlanan 26 Ekim 1933 tarih ve 2330 sayılı Af kanununun 8. maddesiyle hakkındaki mahkeme hükmünün ortadan

⁵² Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk'e Kurulan Pusu, İzmir Suikastının Perde Arkası*, Temel yay., İstanbul, 2004, s. 41.

⁵³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1970, s. 274-275.

⁵⁴ Mustafa Alkan, “Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Y 2004, C 20, S 59, ss.597-642, s.622.

⁵⁵ Yaşar Şahin Anıl, *İzmir Suikastı Davası*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005, s.196-197.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, C XXVII, s. 16.

kalkmasından sonra 5 Temmuz 1935'te yurda dönmüştür. Dönüşü sonrası Atatürk ile görüşmeyi beklemiş ancak bu görüşme gerçekleşmemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Rauf Bey ve İzmir suikastı davasına ilişkin olarak; "...*başta Rauf Bey ve İzmir Mebusu Şükrü Bey olmak üzere bazı sanıklar, hadisenin muhaliflerimizi, yani kendilerini bertaraf etmek için tarafımızdan tertip edildiği, silah kullanmak görevini üzerlerinde olanların – ki herhalde idam edilmeleri lazımdı- bizim adamlarımız olduğu gibi birtakım ima ve hatta açık iddialarda bulundular... Bu durum karşısında, tarafımızdan yapılacak bir müdahale, bu çeşit, ima ve iddiaları teyit eder mahiyette olacaktır: ister istemez bu niyetimden vazgeçtim, işi tabii akışına bıraktım... Yalnız komutanları vermedim.*"⁵⁷ Atatürk'ün Soyak'a yaptığı bu açıklamalarından, en yakın arkadaşlarının suikasttan önceden haberlerinin bulunduğunu anladığı ve bu konuya çok üzüldüğü görülmektedir. Diğer yandan Atatürk'ün davada ismi geçen paşalardan bazılarının beraat etmesini de kendisinin istediğini Fahrettin Altay'a aktarmış⁵⁸ ve ayrıca Ali Fuat Paşa'ya da "*Paşaları senin hatırın için affettirdim*" diyerek diğer sanık paşaların davada beraat etmesinde etkisi olduğunu açıklamıştır.⁵⁹ 1933 tarihli af kanununun çıkarılmasını bizzat talep eden Mustafa Kemal Atatürk, ayrıca İzmir suikastı davasından yaklaşık yedi yıl sonra Rauf Orbay dahil ceza alan diğer sanıkların da affedilmesini sağlamıştır.

Atatürk'ün vefatı sonrasında TBMM'nin VI. döneminde açık bulunan bir milletvekilliği için CHP Genel Başkanlık Divanı, 22 Ekim 1939 tarihli bir beyanname ile Rauf Orbay'ı aday göstermiş ve beyannamele kendisini aklamak için İzmir suikast olayıyla bir ilgisi olmadığı da vurgulanmıştır. Bu tebliğ ile Ankara İstiklal Mahkemesi'nin, İzmir Suikastı girişimi davasında gıyabında hapis cezası alan Rauf Orbay hakkındaki hükmünün, adli bir hata olarak nitelenmiş ve yok hükmünde (*keemlen yekün*) kabul etmiştir.⁶⁰ 22 Ekim 1939 tarihinde yapılan ara seçimde Kastamonu milletvekili olarak yeniden TBMM'ye katılan Rauf Orbay, CHP'ye katılmayarak bağımsız olarak yasama görevine başlamıştır.⁶¹ Kendisi anılarında zaman aşımı

⁵⁷ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C I, Yapı Kredi Bankası 50. Yıl yay., İstanbul, 1973, s. 365-375.

⁵⁸ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İnsel yay., İstanbul, 1970, s. 421.

⁵⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, II. Kısım, Doğan Kardeş yay., İstanbul, 1960, s. 222-224.

⁶⁰ Ahmet Mehmetefendioğlu, Cemal Necip Gürel, "İzmir Suikastı Mahkûmları İçin 1956 Yılında Yapılan Bir İade-i İtibar Girişimi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XII/25, 2012-Güz, ss. 227-244, s.230.

⁶¹ Serpil Sürmeli, "İstiklal Savaşı Döneminde Millî İradenin Oluşum Süreci", *Cumhuriyet'in İlanının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014, s.176.

gerekçesiyle ele alınmayan mahkûmiyetin haksızlığının tescil edilmesi için 23 Temmuz 1941 tarihli Askerî Temyiz Mahkemesi Başkanlığına yaptığı başvuru sonrasında İzmir suikastı davasını yeniden açarak ve beraat kararı aldığını belirtmiştir.⁶²

Distolcular (Distülciler) Davası

1933 tarihli af kanununun 8'inci maddesinde yıllar önce mahkûm oldukları halde af edilenlerin olduğu başka bir siyasi dava ise “Distolcular” davasıdır. *“Distolcular olarak bilinenler Şeyh Sait ayaklanmaları döneminde ortaya çıkmıştır. Anadolu’da, Macar patentli “Distol” adlı, koyunlardaki kelebek hastalıkları için kullanılan ilâcı tanıtan gezgin satıcılar görülmüştür. İlk olarak, Osman Daver isimli bir satıcı, Konya, çevresinde, şüpheli görülerek yakalanmıştır. Araştırma sonucu, Distol’cular üzerinde çıkan mektuplar, bunların gizli bir komite hesabına çalıştıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu komitenin Tarikat-ı Salâhiyye Cemiyeti olduğu ve Doğu’daki isyan hareketleriyle ilişkili bulunduğu kararına varılmıştır.”*⁶³

Gizli ve ihtilalci bir örgüt olan Tarikat-ı Salahiyye örgütü, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu, Askeri Nigahban Cemiyeti’nin ikinci başkanı, İla-yı Vatan Cemiyeti’nin fiili yöneticisi olan Kiraz Hamdi Paşa tarafından İstanbul’da 19 Eylül 1920’de kurulmuştur. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti’nin merkezi İstanbul İla-yı Vatan Cemiyeti lokali olup kurucusundan dolayı doğal olarak üyeleri arasında “Hürriyet ve İtilafçı” ve “İla-yı Vatan”cı kişiler de yer almıştır. Bunlar arasında Arap Asım Bey, Kiraz Hamdi Paşa’nın Eski Yaveri İsmet Bey, Yeniköy Sabık Belediye Müdürü Kemal Bey, Ahmet Rasim, Avni Hoca, Distolcu Osman Daver, Nuri Bey, Zambaoğlu Hristaki, Ertuğrul Şakir, Tevfik Hamdi Bey, Yüzbaşı Nihat Bey, Romanyalı Halil Bey, Hacı Ali Nakil Bey de bulunmaktadır.⁶⁴

Tarikat-ı Salahiye’nin bazı üyeleri 1922 sonlarında Anadolu’da tutunamayacaklarını anlayınca yurt dışına kaçmışlardır. Ancak Cumhuriyet ilan edildikten sonra üyelerinden olan Osman Daver ve arkadaşları, aslında Cumhuriyet karşıtı, halife yanlısı bir propaganda yapmak, doğuda hükümete karşı ayaklandırma çıkarmak amacı ile rahat hareket edebilmek için

⁶² Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni- Siyasi Hatıralarım*, C 2, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 251-252.

⁶³ Tark Zafer Tunaya, “Türk Devrimine Karşı İdeolojik Bir Muhalefet Girişimi: “Tarikat-ı Salâhiyye Cemiyeti ve Eylemleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C 38 (3-4), 1984, s. 262.

⁶⁴ Hacer Göl, “Ankara 2. Dönem İstiklal Mahkemesi’nde Tarikat-ı Salahiye Davası Yargılamaları; Osman Daver Örneği”, *Sosyal & Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler III*, Editör: Salih Batal, Gece Kitaplığı, Ankara, 2022, s.385.

Anadolu’da hayvanlar arasında yaygın olarak bilinen kelebek hastalığı da denilen bir hastalığın tedavisinde kullanılan “Distol” adı verilen bir ilacı köy köy, kasaba kasaba dolaşarak halka pazarladıkları için Distolcular olarak da adlandırılmışlardır.⁶⁵ Bunlardan biri olan eski süvari yüzbaşı Ordu’lu Osman Daver’in, Anadolu’da gezerken bir yüzbaşı tarafından kendisinden şüphelenmesi üzerine Konya’da 1925 yılı Mayıs başlarında tutuklanmış ve üzeri arandığında komiteci olduğuna delalet ettiği sanılan belgeler bulunmuştur.⁶⁶ Daha sonra derinleştirilen tahkikat sonucu Osman Daver’in daha önce İstanbul Bayezit meydanında Kemaliyeli İbrahim’in kahvesinde hilafet yanlısı kişilerle görüştüğüne dair emniyet kaydı olduğu görülerek kendisi ve arkadaşları hükümete karşı propagandada bulunmak, dini siyasete alet ederek “Tarikat-ı Salahiye” namıyla gizli bir teşkilat kurmak suçlamalarıyla tutuklanmıştır.⁶⁷

Başkanlığını Ali (Çetinkaya)nın yaptığı Ankara 2. İstiklal Mahkemesi yargılama ve sorgulamalardan sonra “Distolcular davasında” 85 sıra numaralı 41 esas nolu kararını 15 Ağustos 1925 tarihinde vermiştir. Kararda; adı geçen örgütle ilişkileri bulunmadığı düşünülen kişilerin beraatine, “Tarikat-ı Salahiye” Cemiyetin faaliyetleri ile alakalandırılan bazı kişilerin kürek cezasına çarptırılmasına; bazı kişilerin mallarına el konulması ve vatandaşlıktan çıkarılmalarına karar verilirken 11 kişi için ise Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun birinci maddesi delaletiyle (aracılığıyla) (bi’l-fiil hıyanet-i vataniyede bulunanlar salben (asılarak) idam olunur) diye muharrer (yazılı) olan ikinci maddesi mucibince (gereğince) salben idamlarına 15 Ağustos 1925 tarihinde karar verilmiştir.⁶⁸

Bu davada beraat edenler arasında Tarikat-ı Salâhiyye Cemiyeti’nin üyesi olduğu ve bu cemiyetin faaliyetlerine katıldığı ithamıyla yargılanan ve ileride Cumhuriyetin üçüncü diyanet işleri başkanı olacak olan Ahmet Hamdi Akseki de bulunuyordu. Sanıkların yargılamalarına ve savunmalarına ilişkin haberlerin gazetelerde yayımlanması üzerine davayı gazetelerden takip eden Mustafa Kemal Atatürk, sanıklardan bir diğeri olan İstanbul Barosu avukatlarından Osmanlı dönemi eski Dersim Milletvekili Lütfi Fikri hakkında⁶⁹ Mahkeme Başkanlığına yolladığı yazıda⁷⁰, Lütfi Fikri Bey’in

⁶⁵ Başbakanlık Devlet Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1.13/22-17,1,2

⁶⁶ Göl, *age.*, s.386.

⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Temmuz 1925, s.1.

⁶⁸ Heyet, *İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi 1925-1927*, C 7/1, TBMM yy, Ankara, 2020, s. 95-97.

⁶⁹ Soyak, *age.*, s.336.

⁷⁰ “*İstiklal Mahkemesi Riyaseti Aliyesine*,

izlenen politikaya ve kendisine karşı olmasının bir iddia ileri sürülmesine yeterli olmayacağı için başka bir suçla tutuklu değilse Mahkemenin müsamahasını talep etmesi üzerine verilen Mahkeme kararında: “Cumhurbaşkanı'nın Mahkeme'ye gönderdiği yazı ile hukuk-i şahsiyetleriyle ilgili olan dâva için feragat ettiğini bildirmiş olduklarından Lütü Fikri Bey'in beraatına”⁷¹ karar verilmiştir.

Af Kanunundan Faydalanan Edebiyatçı Sabahattin Ali

Cumhuriyetin 10'ncü yıldönümü sebebiyle çıkarılan 1933 tarihli af kanunundan yararlanan çeşitli simalar arasında tanınmış edebiyatçı Sabahattin Ali de bulunmaktadır. Almanya'dan döndükten sonra Bursa Orhaneli'nde ilkokul öğretmenliği, Aydın Ortaokulu'nda Almanca öğretmenliği görevinde bulunan Sabahattin Ali bu sırada 25 Temmuz 1931'de kabul edilip 8 Ağustos 1931 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Matbuat Kanunu'nun 40. Maddesi gereğince komünizm propagandası yaptığı suçlamasıyla Mayıs-Eylül 1931'de Aydın Hapishanesi'nde kalmıştır. 9 Eylül 1931 tarihinde hakkındaki dava beraatla sonuçlanınca cezaevinden çıkan Sabahattin Ali, 30 Eylül 1931'de Konya Ortaokulu Almanca Öğretmenliğine atanmıştır. Bu görevini sürdürürken “Kuyucaklı Yusuf” adlı ilk romanını yayınlattığı ancak telif hakkının ödenmediğini ileri sürdüğü Yeni Anadolu gazetesi sahibi Cemal Kutay ve İlköğretim müfettişi Mehmet Emin Soysal, bir akşam toplantısında başta Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa olmak üzere yöneticileri ve düzeni ağır bir şekilde eleştirdiği hiciv niteliğindeki “Memleketten Haber” adlı şiiri, Yahya ve Namık Beylerin evlerinde okuduğu iddiasıyla Sabahattin Ali'yi ihbar etmesi üzerine 22 Aralık 1932 tarihinde tutuklanarak Konya Hapishanesine konulmuştur. Konya Asliye Ceza Mahkemesinde görülen dava sonucunda bir yıl hapse mahkûm edilen Sabahattin Ali temyize gitmiş

İstiklal mahkemesine mevdu olanlar meyanında Lütü Fikri Beyin safahatı muhakemesini gazetelerde mütalaa eyledim. Mumaileyhin (Adı geçenin) efkârımız ve hattı hareketlerimizden esas itibariyle farklı olan bir takım mülâhazat ve tenkidata bu vesile ile muttali oldum. Kanuni yollarla milletin tezahür eden iradei katiyesi, teşkilatı devlet ve usulü idare hakkında Lütü Fikri Beyin efkârı hususiyesine tevafuk etmeyen tecelliyatı nihaiyesini göstermiştir. Şahsımın bertaraf edilmesi tahminatına ve bu tahminatın neticesi olmak üzere derpiş ettiği tasavvurata karşı mahiyeti hukukiyesi müsait dahi olsa şahsen bir iddia dermeyen etmeye(belirtmeye) mütemayil (istekli) değilim. Binaenaleyh gerek efkârı siyasiyemize ve gerek Şahsımıza karşı olan vaziyetinden dolayı eğer Âli mahkemece başka zeminde kanuni esbabı (kanuni sebeplerle) ittihamiye (suçlama) mevcut değilse mahkeme-i âlilerinin müsamahasını (hogörüsünü) isticlâp (celbetmek) ederim. Reiscumhur, Gazi Mustafa Kemal” Bkz. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-4, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.568.

⁷¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 16 Ağustos 1926, s.1.

fakat buradan da olumlu yanıt alamamış ve hatta cezası iki ay daha arttırılmıştır.⁷²

Sabahattin Ali, kendisine haksızlık yapıldığını düşünerek Konya Hapishanesinden 14 Nisan 1933 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'e gönderdiği bir mektupta, kendisine iftira atıldığını tekrarlayarak af talebinde bulunmuştur. Fakat bu talebi karşılık bulmamış, 29 Nisan 1933 tarihinde 1249 sayılı kanunla memuriyetten kaydı silinerek 12 Mayıs 1933'te Sinop Hapishanesi'ne gönderilmiştir.⁷³ Bu hapishanede toplam on ay yedi gün kalan Sabahattin Ali'nin serbest kalması ise ancak Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkartılan af kanunu ile mümkün olmuştur.

Sabahattin Ali af edilmesine rağmen memuriyete geri dönememiş tüm uğraşlarına rağmen cezasında “*Atatürk'ü ima yolu ile tahkir*” ibaresi olduğu için mesleğine atanmak için kendisinden talep edilmesi üzerine Varlık dergisinde 15 Ocak 1934'te “Benim Aşkım” isimli bir şiir yazmıştır. Atatürk'e hitaben yazdığı ve içinde “...*Kısacası gönlümü verdim Ulu Gazi'ye. Göğsümdе şimdi yalnız onun aşkı yatıyor*” şeklindeki övgü dolu ifadelerin bulunduğu bu şiirden uzun bir süre sonra da yine atama işlemleri gerçekleşmemiştir. Daha sonra Maarif Hikmet Baytur ve Hukuk İşleri Müşaviri Hamit İnce'nin Atatürk'ten izin almalarıyla önce Millî Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü Büro Şefliğine, ardından Talim ve Terbiye Dairesi Mümeviziğine atanmıştır. 1935 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü kalem başı olan Sabahattin Ali, buna ek olarak Ankara İkinci Ortaokuluna Almanca öğretmeni olarak görevlendirilmiştir.”⁷⁴

Af Kanunu ile Affedilen ve Cezası İndirilen Şair Nazım Hikmet

1933 tarihli 2330 sayılı af kanunundan yararlanan başka bir siyasi suçlu ise şair Nazım Hikmet'tir. 12 Ağustos 1925'de ikinci dönem Ankara İstiklâl Mahkemesinde görülen “yasadışı Türkiye Komünist Partisi üyeliği” davasında 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanununa dayanılarak, 1 Mayıs 1925'te Aydınlık dergisinde yayımlanan bir bildirge dolayısıyla dergi yazarlarından biri olarak gıyabında 15 yıl kürek mahkumiyetine çarptırılmıştır. Bunun üzerine, Nazım Hikmet saklanmakta olduğu İzmir'den İstanbul'a geçerek gizlice yurtdışına çıkmış ve Sovyetler Birliğine kaçmıştır. 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı nedeniyle çıkartılan af kapsamına girdiğini öğrenince resmî yoldan yurda dönebilmek için

⁷² Zehra Aslan, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sabahattin-ali-1907-1948/>, Erişim Tarihi: 21.07.2023.

⁷³ Ayşe Sıtkı ve Doğan Akın, *Sabahattin Ali, İki Gözüm Ayşe*, Ataol Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.56.

⁷⁴ Aslan, *age.*, s.2.

başvurduysa da pasaport alamamıştır. Bu arada, 28 Eylül 1927 tarihinde İstanbul'da dağıtılan bildirimler yüzünden açılan bir davada, gizli komünist parti üyesi olmakla suçlanarak gıyabında İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından üç ay hapis cezasına çarptırılmıştır.⁷⁵

Pasaportu olmadığı halde 1928 yılı Ekim ayında kaçak şekilde Türkiye'ye girmek üzere sınırı geçerken yakalanmış ve olay yerine en yakın ağır ceza mahkemesinin bulunduğu Rize'de tutuklu olarak dört ay devam eden bir yargılama sonucunda üç gün hapis cezası almıştır. Ayrıca, 14 Ekim 1928'de götürüldüğü Ankara'da yeniden tutuklanarak Aydınlık dergisinde yayımlanan şiirleri nedeniyle hakkında yeni bir dava açılmış ve 23 Aralık 1928'de sona eren davada şiirlerinde suç unsuru bulunmadığından dolayı İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinin gıyabında verdiği üç aylık ve Rize Mahkemesinin üç günlük cezaların birleştirilmiş ve hapis haneindeki tutukluluk süresi bu cezaların toplamından fazla olduğu için serbest bırakılmıştır.⁷⁶

1929 ile 1931 yılları arasında yayınlanan “*Resimli Ay*” dergisinde çalışmaya başlayan Nazım Hikmet, şiirlerinde sınıf edebiyatı yaptığı gerekçesiyle açılan davadan beraat etmiştir. Daha sonra Nazım Hikmet hakkında 1933 yılında ilk önce açılan “*halkı rejim aleyhine kaşırtmak*” suçlamasından dolayı İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından altı ay hapis cezası verilmiş ayrıca ikinci olarak İstanbul Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi tarafından 27 Ağustos 1933'te Süreyya Paşanın babası Serasker Rıza Paşaya bir şiirinde hakaret ettiği ileri sürülerek bir yıl hapis, 200 lira ağır para cezası ve davacıya 500 lira tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Bu iki ceza da 1933 yılında çıkarılan 2330 sayılı af kanunu kapsamında daha sonra kaldırılmıştır. Ayrıca Nazım Hikmet hakkında; 27 Ağustos 1933'te, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi tarafından “*gizli örgüt kurmak, üç kentte, İstanbul, Bursa, Adana'da, duvarlara devrim bildirileri yapıştırarak, kitapçıklar dağıtarak komünizm propagandası yapmak*” suçlamaları ile yapılan yargılamada 31 Ocak 1934'te, ilk önce beş yıl ağır hapis, temyiz sonrası dört yıl hapis cezasına çevrilmiş ancak yine Cumhuriyetin onuncu yıldönümü sebebiyle çıkarılan 2330 sayılı Af Kanunu sebebiyle bu ceza ilk önce üç yıla indirilmiş ve tutukluluk süresi göz önünde bulundurularak 12 Ağustos 1934'te kendisi cezaevinden tahliye edilmiştir.⁷⁷

⁷⁵ Taha Toros, *Nâzım Hikmet*, Cumhuriyet Kitaplığı, İstanbul, 2006, s.157.

⁷⁶ Memet Fuat, *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet*, Yapı Kredi yy, İstanbul, 2002, s.72.

⁷⁷ Fuat, *age.*, s.85-94.

SONUÇ

Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde toplumda oluşan sevinç ve gururun bir sonucu olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün de talebi ile hem adi ve hem de siyasi nitelikteki bazı suçlardan dolayı mahkum olanların affı için 26 Ekim 1933 tarihinde çıkarılan 2330 sayılı af kanunu, adeta bir bayram hediyesi gibi hazırlanmış ve Meclis görüşmelerinde kanunun aynı gün görüşülüp çıkarılması halinde hükümlü vatandaşların bayramı gösterebilme imkânının doğacağından bahsedilmiş ve kanun tasarının öncelikle görüşülerek kanunlaşması sağlanmıştır.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Meclisteki konuşmasında bahsi geçen kanunun genel bir af değil, düzelebilecekleri umulan kişilere getirilen dar kapsamlı bir af olduğunu ve asayiş, huzur gibi konulara etkisinin olmayacağını bildirmesi sonrasında özellikle Atatürk'ün kendisine suikast düzenleyenlerin de serbest bırakılmasını istediğini ve bu konunun Meclisin göz önünde bulundurmasını istemiştir. Af kanunundan yararlananların çoğu Cumhuriyet Bayramı'ndan önce tahliye olmuştur.

1933 tarihli af kanunu ülkede siyasi hoşgörü sağlaması açısından Mustafa Kemal Atatürk'ün öncü olduğu önemli bir girişim niteliğindedir. Özellikle çok partili siyasi hayata geçiş denemeleri sonrasında biriken toplumsal kutuplaşmayı azaltmaya çalışan, fikir ve siyasi tercihleri farklı olan ve siyasi iktidara muhalefeti silah kullanmaksızın parti kurarak veya yazı ve eserleriyle yapmak isteyen kişilerin doğrudan devlet ve millet düşmanı kabul eden zihniyetin kırılması için bir merhale kabul edilebilir. Nihayet ülkede oluşturulan daha mutedil ortamın olumlu sonucu olarak hiçbir zaman affedilmeyecek diye düşünülen 150'liklerin dahi Mustafa Kemal Atatürk hayattayken 1938'de affedilmesi sağlanmıştır.

Siyasi afların Türkiye'de taraftarları ve karşıtları bulunmakla beraber asıl olarak ilk önce tartışılması ve ele alınması gereken konu, siyasi suçların bir veya suçluların belirlenmesinde siyasi iktidarlar tarafından siyasi atmosferden çok çabuk etkilenecek izlenen bazen keyfiliğe varan derecedeki yaklaşım ve endişelerin varlığıdır. Mustafa Kemal Atatürk kendi döneminin bu konuda en serinkanlı ve hoş görülme liderlerinden biri olarak siyasi mücadeleyi bir kin duyma ve öç alma fırsatı görmeksizin sürekli olarak kapsayıcı yönleri ile yürütmek istemiştir. 1933 tarihli Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde çıkarılan 2330 sayılı af kanunu da buna bir örnek oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Alacakaptan, Ulvi, **Suçun Unsurları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.

Alkan, Mustafa, “Hüseyin Rauf Orbay’ın Hayatı (1880-1964)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Yıl 2004, C 20, S 59, ss.597-642.

Altay, Fahrettin, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İnsel yay., İstanbul, 1970.

Anıl, Yaşar Şahin, **İzmir Suikastı Davası**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005.

Arsel, İlhan, **Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları** (Birinci Kitap: Cumhuriyetin Temel Kuruluşu), Ankara, Mars Matbaası, 1965.

Aslan, Zehra, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sabahattin-ali-1907-1948/>, Erişim Tarihi: 21.07.2023.

Aybars, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri**, İleri Kitabevi, İzmir, 1995.

Bayraktar, Köksal, **Siyasal Suç**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982.

Bengi, Hilmi, “İstiklâl Mahkemelerinde Yargılanan Gazeteciler”, **İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, ss. 345-403.

Cebesoy, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, II. Kısım, Doğan Kardeş yay., İstanbul, 1960.

Cumhuriyet Gazetesi, 02 Kasım 1933.

Cumhuriyet Gazetesi, 10 Haziran 1933.

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Temmuz 1925.

Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ekim 1933.

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1933.

Çetintaş, Cengiz, **Cumhuriyet’in Onuncu Yılı 1933: TBMM Tutanakları Yıllığı**, TBMM Tutanakları Yıllığı Kitap No:14, Ankara, 2022, ss.235-242.

Demirbaş, Timur, “Af Tartışmaları”, Anayasa Mahkemesi’nin 39. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumunda Sunulan Bildiriler, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara 2001, ss.531-545.

Düstur, C 1, m. 47, s. 545-546.

Erman, Sahir ve Dönmezer, Sulhi, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1985.

Fuat, Memet, **A'dan Z'ye Nâzım Hikmet**, Yapı Kredi yy, İstanbul, 2002.

Goloğlu, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Goloğlu yay., Ankara, 1972.

Göl, Hacer, “Ankara 2. Dönem İstiklal Mahkemesi’nde Tarikat-ı Salahiye Davası Yargılamaları; Osman Daver Örneği”, **Sosyal & Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler III**, Editör: Salih Batal, Gece Kitaplığı, Ankara, 2022.

Gözübüyük, Abdullah Pulat, “Milletlerarası ve Milli Hukuk Bakımından Siyasal Suçlar”, **Adalet Dergisi**, Yıl:45, S 4, Ankara, 1954.

Güneş, Mehmet, “1876 Kanun-i Esasi Döneminde Siyasal Suçluların Affı”, **Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu**, Ankara, 2021.

Hafizoğulları, Zeki, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, US-A Yayıncılık, Ankara, 2008.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 16 Ağustos 1926.

Halaçoğlu, Ahmet, “II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar ve Bunun Ermeni İsyanları Açısından Bir Değerlendirmesi”, **XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı)**, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

Heyet, **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-4**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.568.

Heyet, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Başbakanlık Devlet Arşivi, 30.18.1.1.13/22-17,1,2

Heyet, **İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi 1925-1927**, C 7/1, TBMM yy, 2020.

Kabacalı, Alper, **Tanzimat’tan 12 Mart’a Siyasal Cinayetler**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.

Kocahanoğlu, Osman Selim, **Atatürk’e Kurulan Pusu, İzmir Suikastının Perde Arkası**, Temel yay., İstanbul, 2004.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1970.

Mazıcı, Nurşen, “Af Yasalarında 150'likler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C 55(1), ss.79-135.

Mehmetefendioğlu, Ahmet ve Gürel, Cemal Necip “İzmir Suikastı Mahkûmları İçin 1956 Yılında Yapılan Bir İade-i İtibar Girişimi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, 2012-Güz, ss. 227-244.

Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1933.

Milliyet Gazetesi, 27 Ekim 1927.

Milliyet Gazetesi, 28 Ekim 1933.

Mumcu, Ahmet, **Siyaseten Katl**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1963.

Nedim, Ahmet, **Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları 1926**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000.

Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni- Siyasi Hatıralarım**, C 2, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Resmî Gazete, 16 Mayıs 1929 Perşembe, S 1194.

Sıtkı, Ayşe ve Akın, Doğan, **Sabahattin Ali, İki Gözüm Ayşe**, Ataol Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, C I, Yapı Kredi Bankası 50. Yıl yay., İstanbul, 1973.

Soyaslan, Doğan, “Af”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C 18, Ankara, Nisan 2001.

Soysal, İlhami, **150'likler**, Gür Yayınları, İstanbul 1985.

Sönmez, Cahide Sınmaz, “Cumhuriyet Dönemi Genel Af Tartışmaları ve Uygulamaları Üzerine”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, No.3, 2006, ss.77-100.

Sönmez, Cahide Sınmaz, “Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Kanunu” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, 2004, ss.89-101.

Sönmez, Cahide Sınmaz, “Millî Mücadele Döneminde Çıkarılan Aflar”, **38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Ankara, 2007, C 6, ss.2797-2810, s. 2799.

Sürmeli, Serpil, “İstiklal Savaşı Döneminde Millî İradenin Oluşum Süreci”, **Cumhuriyet’in İlanının 90’ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014.

Taner, Tahir, **Ceza Hukuku Umumi Kısım**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1949.

Tanış, Cihat, “Birinci Dünya Savaşı’nda Af”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 12, S 65, Ağustos 2019.

TBMM Zabıt Ceridesi, 4.Dönem, C 17, 26 Ekim 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 8\1 D.2 İ.39.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 15, İ: 130.

TBMM Zabıt Ceridesi, D 1, C 13, 29. 9. 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, D II, C 15.

TBMM Zabıt Ceridesi, D 2, C 4, İ:74.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C XVI, 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C XXVII.

Toros, Taha, **Nâzım Hikmet**, Cumhuriyet Kitaplığı, İstanbul, 2006.

Tunaya, Tarık Zafer, “Türk Devrimine Karşı İdeolojik Bir Muhalefet Girişimi: “Tarikat-ı Salâhiyye Cemiyeti ve Eylemleri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C 38 (3-4), 1984.

Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş Bankası Yy, İstanbul, Yayına Hazırlayan: Cem Çobanlı, Pınar Güven, 2008.

Vakit Gazetesi, 26 Ekim 1933.

Yıldız, Gültekin, **Mapusâne, Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012.